

hitelesen ábrázolja az egyedi jelenségeket, mégis az egész kötet egyik legsikerültebb írása. Nehéz elfelejteni a fiút, aki ott áll a számára ismeretlen világ kellős közepén, a szemhatáron pedig ott feszülnek az ellentétek — jellegzetes közege ez is novelláinak — egyfelől a felszabadító Vörös Hadsereg ágyúi zengenek, a másik oldalon pedig havat verve tűnik el az a teherautó, amelyen két tábori csendőr fogja közre apját, a katonaszökevényt, aki azt hitte, megszökhet sorsa elől.

De van-e egyáltalán olyan ember, aki megszökhet előle? Nem kell-e valamennyiünknek nap nap után megbirkóznunk a sorssal, amely mindannyiunk közös „ügye”, nem kell-e erőnket megfeszítve azon igyekeznünk, hogy a világot úgy gyúrjuk és alakítsuk, hogy egyre inkább az emberi vonások tükröződjének benne? — Ezek a kérdések bonyolultak, összetettek, más és más megfogalmazásban, de szinte mindegyik novellában visszatérnek. Ott lappanganak a legtragikusabb írásokban is, a *Labda a tóban* című elbeszélésben éppen úgy, mint a *Tanyai tróger*-ben, s ezek adják végül is a nagyobb lélegzetű elbeszélések alapproblematikáját is — gondoljunk csak a címadó, vagy a *Kileng az iránytű* című novellára. Ezek a hosszabb elbeszélések szinte kivétel nélkül egy-egy regény vázlatának érődnek, novellának ugyanis túlságosan részletezők, regénynek viszont túlságosan is tömörek. Ezeken a leghosszabb írásokon érezni leginkább a „megkomponáltságot”, az író ezekben akarja a leghatásosabban kifejezni mondanivalóját, de éppen ezzel a magyarázó módszerrel olykor szándékának ellenkezőjét éri el. A *Kileng az iránytű*-ben az értelmiség egy részének felszabadulás utáni problematikáját tartotta kezében, s ha regényt ír a témából, esetleg ennek az időnek

legjobb epikus rajzát nyerjük vele, így azonban nagyon is mérlegre tett minden apró rezdülést, s végül is a serpenyők annyira egyensúlyba kerültek, hogy kilengés nélkül, merev mozdulatlanságba álltak. A címadó novellában, a *Talajvíz*-ben is érezni ezt a szinte aggályos komponálást: kevesebb vagy tömörebb fogalmazással itt is sokkal többet és súlyosabbat mondhatott volna a márról.

Jávor Ottó legnagyobb erőssége — és ez adja novelláinak „közegét” — alakteremtő képessége, az a formáló erő, ahogyan egy-két jellemző szóval képes megjeleníteni egy-egy jellegzetes típust, vagy éppen különös figurát. Ahhoz is nagyszerűen ért, hogyan kell ezeket az alakokat mozgatni, hogyan lehet megtehermenteni azt a közeget, helyzetet, „szituációt”, amelyben az ábrázolt személyiség végül is mozogni, élni és alakulni kezd. Némelyik írásában talán a kellően nagyobb szerepet szán a környezet rajzának (*Viribus unitis*), máskor mintha túlságosan is a lelki összetevőkre fordítaná a figyelmet (*Talajvíz*), és ez olykor azt eredményezi, hogy a novella egyensúlya megbillen, s egy nyugtalan vibrálásba kezd, mintha rossz lenne a filmszalag. Pedig valójában jó — talán túlságosan is az.

Az elbeszélő próza, a kisepika eszközeinek birtokában van hát Jávor Ottó, és ahol ezeket az eszközöket mértékkel használja, nagyszerű novellákra is képes. Következő kötetektől talán a még tömörebb, még szilárdabb szerkesztést várja az olvasó, aki titkon azt is reméli, hogy a regényvázlatok végül is nagyobb művé állnak össze majd. A *Talajvíz* azonban jelzett kisebb egyenetlenségeivel is rangos, érdekes, olvasmányos novellás kötet. (*Szépirodalmi Könyvkiadó, 1968.*)

RÓNAY LÁSZLÓ

VERS

JÉKELY ZOLTÁN: ŐRJÖNGŐ ŐSZ

Jékely Zoltán elégikus költő, lelkialkatában Csokonai vagy Tóth Árpád rokona. Már fiatalon az ifjúság múlását, a szerelem tűnékenységét panasolta, elhamvadt perceket idézett fel nosztalgikus hangulatú soraiban, a pusztulás látomásával viaskodott. Panaszaiiban és aggodásában azonban mindig volt valami fiatalos, valami költői: rossz hangulatait az ifjúság veszendőség érzése okozta, nosztalgiája arról árulkodott, hogy amit elveszíteni vélt, korántsem végleges és visszavívhatatlan

veszteség. A kiégett szerelmet újabb követte, a fogyatkozó ifjúságot kipótolta az életkedv s az újabb szerelemmel beköszöntő szertelen életöröm. Újabb versei viszont arról beszélnek, hogy lassan elfogynak az ifjúság kimeríthetetlennek tetsző tartalékai. Elérkezett az a pillanat, amikor Jékelynek valóságosabban és drámaibb módon kell szembenéznie mindazzal — öregeddel, kedvetlenséggel, magánnyal, pusztulással —, amitől eddig is rettegett. Nosztalgiája már véglegesen elveszített tá-

jakat és percekét idéz föl, aggodásainak fedezetet ad az idő, a veszendőség hangulata után valóságosabb fenyegetésekkel kell szembenéznie. De Jékely vállalja ezt a szembenézést, vállalja a tragédiát; nem próbálja egy ifjú költő édes gondjává, lelkesítő szomorúságává kendőzni a férfikor megvallató élményeit.

Az első vallató élmény maga a múlt, most már valóban drámai módon múló és súlyosbodó idő. Az ötödik X után az öregedés közeledéséről, a pusztulás figyelmeztetéséről beszél, a második élmény és figyelmeztetés: halottainak sokasodó száma, a rokonokkal és barátokkal benépesülő sírkertek látványa, s a növekvő felelősség, amellyel a magában maradó férfinak meg kell küzdenie. Szabó Lőrinc, Tamási Áron, az anya és az apa — Aprily Lajos — halála: megannyi személyes gyász, a pusztulás mind gyakrabban érkező hírnökei. A ravatalok és sírgödörök látványa a halál szorongató látomásává hevül:

*De míg a rög dörögve omlott,
s doboltak a komor doroncok,
szemem mélyén inogni kezdtek
s egymásradőltek vastraverzek,
szép mérművek omoltak egybe,
egymást egymással eltemetve —
mint szép híd mérnöki csodája
robbantva hull a szennyes árba.*

(Szabó Lőrinc temetésén)

Ezek az élmények okozzák a rossz közérzetet. Jékely gyakran vall mostanában csüggeteg magányáról, a halál tényével szembekerült ember keserű tehetlenségéről, a búcsúzás fájdalmáról. „Körülöttem száraz falevelek / boszorkánytánca, / hollók fekete szárnya / elborítja az eget” — olvassuk a *Tudatosítás-ban*; „Torkodban fojtott zokogás, a / vénség rosszszíű könnyei” — hangzik az *Őszesti Balatonpart* önmegszólító soraiban. S ugyanerről a lelkiállapotról tudósít a kötet talán legszebb verse: az *Őrjöngő ősz*, amely mintegy szimbolikus látomásá képi, a kozmikus szférába emeli át a költő érzéseit.

Az *Őrjöngő ősz* mégsem a szorongás és a gyász könyve. Jékely eddig is kiapadhatatlan erővel küzdött a pusztulás gondolata ellen, most sem adja meg magát. Mint mondtuk, vállalja a tragédiát, szembenéz lelkének rémeivel, de nem mond le az életről, a boldogság vágyáról sem. Költői világában mindig a szerelem jelentette az életkedv forrását, a védekezés lehetőségét, s ez most is így van. *Forró és balzsamos, A 155. szonett* vagy *Levél Lombardiába* című versei a szerelem mámoráról, gyengéd-

ségéről vagy nosztalgijáról vallanak. De minthogy a szerelem lesz az egyetlen menedék, amely óv és életkedvet ad, ám a pusztulás folyamatának végső következményeitől mégsem tud megvédeni, maga a szerelmi érzés is tragikus arcot visel. A férfi és nő kapcsolatában rejtőző tragikum kerül azután feszültségbe a szerelem mámoros szenvedélyével, felzaklatott erotikájával. Ez a feszültség adja Jékely Zoltán szerelmes verseinek költői erejét.

A pusztulás és szerelem mintegy egymással vitáznak ezekben a versekben; de vitájukba egyre inkább bekapcsolódik egy harmadik hang: a külső, tárgyi világ ihlete. Jékely költészetében viszonylag ritkán szólal meg ez a hang, jelentkezésének ezért különösen örülhetünk. A pusztulás ellen most nemcsak a szerelem érvel, hanem a külső világ is, az életnek a személyiség körén kívüli eső gazdagsága, szépsége, immanens költészete. Ezek az érvek olvashatók ki Jékely Zoltán párizsi vagy itáliai verseiből. A lírai riport, amely ezekben a versekben testet ölt, ezúttal nem követi a műfaj szokásos megnyilvánulásait. Az itáliai versek költője nem éri be azzal, hogy impresszionisztikus pillanatképeket állítson közönsége elé. A pillanatot, amelyet megragad, filozófiai irányba igyekszik kitágítani. A *Harangjáték, Pünköszt-vasárnap* című Chiavariban írott vers például a pünköszi harangok dallamának megidézése nyomán számol be a végtelenség és időtlenség egy pillanatnyi átélésének élményéről, egy olyan különös mámorról, „melynél elsodróbb a szerelmi beteljesülés se lehet már”. Jékely máskor is igyekszik hidat verni a személyes élmény és a személytelen végtelenség között. Előző kötetében, a *Lidérc-űző*-ben a *Júliusi pillanat* című vers próbálta megragadni az időtlenség állapotát, most a *Nyárelő havá*-ban látjuk ugyanezt az élményt, ugyanezt a beteljesülést.

Ezek a versek valami olyan lelkiállapotot, a személyiség belső övezeteiben lezajló eseményt mondanak el, amelyet fogalmilag talán nem is, csak költőileg lehet megjelölni. Arra a verstípusra gondolunk, amelyet Nemes Nagy Ágnes „megnevező” versként határozott meg a legutóbb. Ez a vers nem valamiféle ismert érzést, szótári fogalomba tömöríthető gondolatot akar költői eszközökkel kibontani, hanem a lélek vagy a világ csak sejtett titkainak kíván nevet adni: nem egyetlen szóval, hanem fordulatok, leírások egész hálózatában. Jékely végtelenség és időtlenség fogalmát ilyen értelemben írják vagy inkább rajzolják körül az említett versek.

Mindez persze azt jelenti, hogy Jékely egyféle modernebb poétikával kísérletezik (vagyis inkább folytatja régebbi kísérleteit!). A vallomásos líra után egy filozofikusabb, fogalomalkotásra vállalkozó költőiséget valósít meg. Eszközei és eljárásai ugyancsak modernebb tájékozódásról tanúskodnak. Régebbi verseiben a „nyugatos” líra szimbolista-impresszionista, festői és zenei vívmányait érvényesítette, legfőként a Verlaine által megfogalmazott poétika

— „De la musique avant toute chose” — követelményeire ügyelt. Új kötetében is vannak ilyen muzsikáló sorok: „szívemet... döngeti Lavagna öt-hat ballada-hangú harangja”. A vers zenei elemeinek hangsúlyozása helyett most viszont mind gyakrabban él a metaforák szabadabb társításának, a képek kötetlenebb, mégis drámaibb rendbe szervezésének lehetőségeivel. (*Magvető Könyvkiadó 1968.*)

POMOGÁTS BÉLA

VIHAR BÉLA: PÁRBESZÉD AZ IDŐVEL

Vihar Béla a két háború között indult, legelső versei közel negyven éve jelentek meg, költészete azonban az utóbbi évtizedben teljesebben ki. A József Attila-díjas költőnek 1958 óta a *Párbeszéd az Idővel* az ötödik kötete. Közel sem volt mind az öt egyforma eredetiségű. *A szerelem születése*-t valami jó értelemben vett céhbelsőség jellemezte, amely azonban egyúttal Vihar költészetének korlátait is jelzi: versein érezzük, hogy költő írta. Érezzük, hogy a „költészet tiszta vizei” felé igyekeznek, s ez mégsem póz: irtózik a kétes értékű pótlékoktól. De épp a következő kötet, a *Baráti asztal* mutatta, hogy az egyértelműen becsületes és tiszta alapállás önmagában még nem jelenti, hogy a költő művészileg is jelentőset és nagyot alkot. Hermetikusan elzárt, „értelmi” világában mindinkább „elidegenedett” tőle a külvilág. Valójában csak *A négy felelet* mutatta először Vihar Béla költészetének azt a kiforrottságát, mely lényegében a *Párbeszéd az Idővel* arculatát is meghatározza. Gyűjteményes kötet ez, melyben megtaláljuk Vihar Béla valamennyi figyelmet érdemlő költeményét, nyomon kísérhetjük költészetének fentebb vázolt alakulását is, sőt korábbi költeményeit is (talán nem ártott volna szigorúbban válogatni). Igaz, több régi versén csiszolt, javított a költő. Ez használt a kötetnek.

A *Párbeszéd az Idővel* költője jól tudja, mi az alázatos, bensőséges, szinte áhítatos egyszerűség titka; tudja, mi az élet, szerelemmel és bölcsességgel vall róla. S ami előző kötetekben még közel

sem volt ily egyértelmű: letisztult humanista értékrend húzódik költeményei mögött, melyet mindenekelőtt a szegényekhez, önmagához, a forradalmian újhoz való hűség határoz meg, s amelyben megkapja helyét a szemérmesen megvallott, ifjúságából hozott vallásos életérzés is, a biblia ószövetségi képei mellett mindinkább a keleti vallásbölcselek hatása. Bár ugyanakkor művészi programjából hiányzik a nagyarányú szintézis igénye; vannak versei, melyek szocialista elkötelezettségéről vallanak, de valójában idegen tőle a közéletiség szenvedélye. Megfoghatatlan, ösztönös érzéseit próbálja megragadni; de nem mint a szimbolisták, akik a titkot szimbólummal jelezték, ő tovább keres, meg akarja nevezni titkát. A megnevezhetlent. Mert ha meg lehetne nevezni, már nem lenne titok. Ebből a paradox küzdelemből születik költészetének sajátos attitűdje: az ész és az ösztön egymással folyó harcából.

Vihar Béla nem nagy költő, de saját letisztult világa van. Szerényen és őszintén vállalja a maga helyét. Ez nem jelenti azt, hogy ne állítana mind magasabb normát maga elé, s azt sem, hogy ne fejlődne, ne tanúsítaná, hogy még mindig vannak rejtett energiái. S mégis lirája kívül esik a mai magyar költészet fő vonalán, valamiképpen periférikus költő, még ha egy-egy versével, amilyen például az *Egy katona megy a hában*, át is tudta törni elszigeteltségét. (*Szépirodalmi Könyvkiadó 1968.*)

PÁLYI ANDRÁS